

Р. М. Кантемирова

ВПРОВАДЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЮ ВЛАДОЮ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ВІДПОВІДЬ ВИКЛИКАМ ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Початок ХХ століття позначився в українській історії як час революційних зрушень, що потрясли суспільство з певною періодичністю, а причини і наслідки цих зрушень і досі залишаються такими, що викликають зацікавленість дослідників різноманітних галузей вітчизняної та світової науки. Насамперед мова йде про знакові події першої половини ХХ століття: впровадження Століпінської реформи, революції 1905-1907 років, події 1917 та наступних років. Адже саме Українська революція 1917-1920 рр. мала значні наслідки для подальшого розвитку українського суспільства, бо вони, на думку Г. Капустян, „мають глибоке коріння, були зумовлені цілою низкою історичних закономірностей і, по праву, займають своє місце серед визвольних процесів народів Європи і цілого світу” [1, 37].

Ці події позначали значні трансформаційні зміни в усіх сферах життєдіяльності, зачіпаючи не тільки політичні чи економічні аспекти, які, безсумнівно, є дуже важливими і такими, що визначають подальший розвиток суспільства, а й соціальні, національні та побутові аспекти.

Перша спроба утвердити радянську владу в Україні відбулася наприкінці 1917 – на початку 1918 рр., але вона не призвела до очікуваного з боку більшовиків успіху, хоча і мала прибічників серед українського населення, бо, як зауважив С. Кульчицький, „...восени 1917р. революційно активне населення схилилося на бік більшовиків тільки тому, що останні взяли на озброєння його власні гасла, відмовившись від своїх, доктринальних” [2, 24].

Подальші дві спроби більшовиків (наприкінці 1918-1919 рр. та наприкінці 1919 – початку 1920 рр.) нарешті досягли своєї мети, чому значною мірою сприяли недовіра широких верств населення до панівної верхівки та спекуляції більшовиків гаслами світової революції, „чорного переділу” та пролетарського інтернаціоналізму, і кінцевим результатом чого став злам традиційних суспільно-політичних та економічних орієнтирів суспільства. Серед наслідків означених подій потрібно зазначити впровадження політики „воєнного комунізму”, нової економічної політики, індустріалізації та колективізації, що мали катастрофічні наслідки для українського народу, включаючи страшний геноцид – Голодомор 1932-1933 рр., що став національною трагедією.

Тож, ми маємо на меті у розвідці проаналізувати причини, що спонукали більшовиків запровадити нову економічну політику, яка на той час була зумовлена цілим рядом об’єктивних чинників, серед яких період революційних потрясінь 1917-1920 рр., тривала громадянська війна, руйнація промисловості після Першої світової війни, і була такою, яка не відповідала більшовицькій доктрині, будучи спрямована на відмову від приватної власності, товарно-грошових відносин та ринкового механізму як такого загалом. Крім того, увагу буде приділено

факторам, які мали значний вплив, а то й, загалом, були вирішальними у згортанні або „зламі” непу.

Нова економічна політика привертала увагу науковців багатьох галузей як вітчизняної, так закордонної науки. Серед доробок сучасних вітчизняних дослідників слід виокремити цілу низку монографій та колективних праць, в яких досліджено різні аспекти суспільного життя в означений період В. Смоля, С. Кульчицького, В. Марочка, О. Ганжі, А. Морозова, В. Калініченка, Я. Верменич, Г. Капустян [3] та інших.

Неп, що був введений після важких років революційних та воєнних лихоліть, ми можемо визначити як економічну політику, що являла собою дії держави, спрямовані на поєднання державного і приватного секторів господарства, їх сумісного існування. Однак він, неп, мав виконувати лише функцію економічного регулювання, не втручаючись у політичну систему країни, яка мала на меті стримувати капіталістичні процеси, що розвивалися в суспільстві і які були породжені непом.

Головну мету впровадження непу для радянської влади можна визначити як таку, що мала „врятувати соціалістичну революцію, соціалізм через порятунок пролетаріату, як носія державної влади” [4, 73]. Однак економічні принципи непу з його можливістю приватної торгівлі, розвитком малого підприємництва (прикладом чого можуть слугувати зростання та поширення серед населення занять кустарними промислами, бо останні, в силу своєї організації, були дуже мобільні й швидко реагували на потреби ринку, надаючи так потрібну для населення продукцію у вигляді споживчих товарів, реманенту та послуг), кооперації суперечили політичній доктрині правлячої партії, яка, керуючись принципами диктатури більшовицької партії, намагалася з усіх сил, за будь-яку ціну, зберегти за собою вплив та тотальний контроль за економічними процесами, що відбувалися у суспільстві.

Що стосується аграрної політики, що запроваджувалася у період непу, то головним тут було „питання про розподіл між державою та виробниками прав на розпорядження результатів господарської діяльності, що, головним чином, було пов’язано з державною заготівлею хліба за твердими цінами та примусовою розверсткою” [5, 343]. Політичне керівництво відчувало постійний страх перед приватним капіталом, типовий представником якого був непман, підприємець, приватний торгівець, якого вважали „політично небезпечним і морально неповноцінним” [2, 218]. Що ж до селян, то вони були політично небезпечні для комуністів, поки залишалися селянами і розглядалися як дрібна буржуазія. І міські торговці, і сільські трударі були представниками приватного капіталу та приватної власності, які суперечили комуністичній доктрині, бо її ключовим моментом була ліквідація останньої як такої та загальне одержавлення засобів виробництва, що мало призвести до відповідної ліквідації головного механізму економіки – ринку. У зв’язку з цим, на думку С. Кульчицького, саме „непмани, поряд із заможними селянами-власниками, стали одним з головних об’єктів державного терору” [2, 219].

Серед факторів, що гальмували неп та розвиток ринкових відносин у суспільстві, слід назвати кадрову політику радянської влади, яка склалася в період

революцій, „воєнного комунізму” та „надзвичайщини” з відповідно засвоєними ними, тобто кадрами, ідеологією, психологією, методами роботи. Саме „суб’єктивно-особистісні якості кадрів управління були значущим елементом, що визначав протиріччя непу, що гальмував і навіть перешкоджував розвитку ринкових відносин і лібералізації політичної системи” [6, 396].

Кооперація, характерна ознака цього періоду, була важливим фактором, інструментом, за допомогою якого вдалося відновити господарство, і яка взяла на себе посередницькі функції у заготівлі, постачанні та розподілу товарів між державою та населенням.

Неп умовно можна поділити на два періоди. Перший з них тривав від запровадження непу у 1921 р. до 1925 р. Він характеризувався покращанням економічної ситуації в країні, супроводжувався відповідними економічними реформами. Другий етап розпочався у 1926 р. Він ознаменував собою кінець непу як прояву ринкової, капіталістичної економіки на відміну від економіки соціалістичної. 1928 рік, за версією В. Данілова, був початком згорання, або його „зламу”. Хлібозаготівельна криза 1927-1928 рр. та дії радянської влади у той період стали першими проявами згорання непу, вони стали свідченням того, що „...діалог „влада-селянин” завершився. Наступав час владного, жорстокого монологу командного спрямування” [7, 22]. 1929 рік вважається сучасними дослідниками як такий, що символізував кінець нової економічної політики.

Отже, впровадження нової економічної політики було зумовлено цілою низкою об’єктивних факторів, серед яких слід зазначити руйнацію господарства країни, спричинену революцією 1917-1920 рр., Першою світовою та громадянськими війнами, наростанням кризових явищ у соціальній сфері, що вилилося у низку селянських виступів та піднесення антибільшовицьких настроїв серед українського селянства, незадоволеного продовольчим тиском держави у вигляді продрозверстки, повний занепад індустріальних підприємств, керування якими більшовицькі кадри, що не мали відповідної освіти були не в змозі здійснювати, гостра паливна та продовольча кризи.

Не викликає жодних сумнівів той факт, що була наявна повна несумісність між політичною системою, що склалася у 20-тих роках минулого століття, та непом, який за своєю суттю був ринковим. Симбіоз цих двох несумісних явищ не міг існувати тривалий час. Саме політична криза, що виникла після смерті В. Леніна, внутріпартійна боротьба, що точилася серед більшовиків, суперечки щодо подальшого економічного та відтоді і політичного розвитку країни, розгалужена бюрократична система з одного боку і, враховуючи половинчастість непівських реформ, а звідти і відповідні наслідки у вигляді соціального та економічного розшарування суспільства, періодичні економічні збої та кризи у вигляді „ножиць цін” між промисловими товарами та сільськогосподарською продукцією, та, відповідно товарного голоду та зростання цін на промислові товари, безробіття та кризових ситуацій під час хлібозаготівлі. На практиці виходило, що приватна власність виявлялася набагато ефективною, ніж власність суспільна, отже, вирішальну роль у питанні подальшого економічного

розвитку країни зіграли політичні догми, адже неп, як привід капіталізму, суперечив принципам соціалістичного будівництва, що їх сповідувало партійно-державне керівництво.

1. Капустян Г. Українська державність: етапи становлення (укр., рос. мова). – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2011 р.

2. Кульчицький С. Комунізм на Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К.: Основи, 1996.

3. Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. // НАНУ; Інститут історії України /В.А.Смолій (відп. ред.) – К.: Наук. Думка, 2006; Ганжа О. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927 рр.). – К., 2000. ; С.Кульчицький Комунізм на Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928). – К.: Основи, 1996.; Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921 – 1928 рр.) Спроба постанови концептуальних засад реальної історії. – К.: Інститут Історії НАН України, 1995.; Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. – Харків: Основа, 1997.; Капустян Г.Т. Дві „правди”, або українське село у двадцять років двадцятого століття. – Кременчук, 2003.

4. Корнюченко С.В. До питання прогресивності продподатку 1921 року // Український селянин. Збірник наукових праць. – 2002. – Вип. 4.

5. Георгізов Г. Економічний спротив селянства та натуралізація селянського господарства України у переднепівський період // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2008. – Вип. 14.

6. Гимпельсон Е.Г. НЭП и советская политическая система 20-е годы. – Москва, 2000. – 439с.

7. Капустян Г.Т. „Надзвичайщина” та селянський опір в Україні (кінець 1920-х рр.) // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – Київ: Інститут історії України НАН України. – 2005. – №31.

П.В. Киридон

КОЛГОСПНИ УПРАВЛІНЦІ В КОМУНІСТИЧНІЙ НОМЕНКЛАТУРНІЙ СИСТЕМІ ПОВОЄННИХ РОКІВ

Тоталітарна природа більшовицького режиму продукувала політичну систему, базовану на безумовній диктатурі правлячої партії. На переконання комуністів, вона „означає не що інше, як нічим не обмежену, ніякими законами, ніякими абсолютно правилами не зв’язану владу, що безпосередньо на насильство спирається” [1, 364]. Осередком такого політичного режиму виступала Комуністична партія. Проте, крім партії та підлеглих їй карально-силових структур, більшовицька влада мала спиратися на структуру виборних, позірно демократичних органів, до котрих належали й колективні господарства. Разом із радгоспами вони презентували комуністичний режим на селі. Цілком підконтрольні партії, колгоспи формально функціонували як волею селянства розбудовані, найдемократичніші з усіх нових виробничих утворень, ставши органічною складовою номенклатурної політичної системи Радянського Союзу.

Колгоспи були тим осередком, котрий демонстрував сприйняття компартійної диктатури більшістю народу. Своєрідність упровадження командно-адміністративного управління на селі спричинювалася традиціями ставлення місцевих